

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
ЦЕНТЪР ЗА ОЦЕНЯВАНЕ В ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ

НАЦИОНАЛНО ВЪНШНО ОЦЕНЯВАНЕ
ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА – X КЛАС, 13 ЮНИ 2023 ГОДИНА

Прочетете текста и изпълнете задачите от 1. до 6. включително.

ТЕКСТ 1

Дебати

Знаеш ли какво означава думата „дебат“? Това е спор, който има правила. Той се провежда по определена тема и освен участници обикновено има публика и модератор (някой, който да следи за спазването на правилата и да казва кой кога да говори). Дебатите се различават от обикновения спор – страните не се обвиняват взаимно, а се опитват да достигнат до някаква истина. Различават се и от обикновената караница, в която участниците не използват доказателства или се отклоняват от темата. В дебатите не могат да се използват обиди и неуважителна реч. Модераторите могат да наказват дори употребата на невербални изразни средства като обидни жестове и мимики. Недопустими в дебатите са и коментари за възрастта, образованието, външния вид и здравословното състояние на участник от противниковия отбор. Нито едно от тези действия не е разрешено и може да доведе до дисквалификация на член на отбора или на самия отбор.

Умението да водиш дебати, е много съществено. Затова в много училища по света съществуват клубове по дебати. Клубовете участват в състезания, най-значимото от които е Световното първенство по дебати, което тази година се проведе в Манила, столицата на Филипините. Там участваха младежи от цял свят, включиха се и отбори на университетите в Харвард и в Принстън. Общо 260 отбора от целия свят – наистина много, нали? Участваха и две български момчета, които спечелиха второ място.

Нека разкажем малко повече за това какво представлява едно състезание по дебати. Петнайсет минути преди всеки рунд се обявява темата. Преди това участниците не знаят в каква област ще бъде тя. Може да е всякаква – политика, история, философия и какво ли още не. Освен че задават темата, организаторите определят каква позиция трябва да се защитава. Може да не съвпада с твоето лично мнение, но си длъжен да приемеш хвърлената ръкавица. Защо се прави това? Защото, ако всички са на едно и също мнение, спор няма да има. Представи си да питат дали трябва да има по-големи ваканции, и всички да кажат „да“. Не може така! Темата задължително изисква сблъсък на различни гледни точки. Организаторите могат да те разпределят в отбор, който да защитава идеята за съвсем кратки ваканции. Участниците са разделени в отбори от по двама души. Във всеки рунд участват четири отбора, по два за всяка страна – тоест за всяка от позициите, които трябва да се отстояват. Всеки отбор трябва да отхвърли аргументите на противника и да защити убедително своята позиция. След това съдиите класират отборите от първо до четвърто място.

1. Текстът е:

- А) публицистичен
- Б) официално-делови
- В) научен
- Г) художествен

2. Кое твърдение за регламента на състезание по дебати е вярно според текста?

- А) Участниците в дебатите винаги защитават личната си позиция.
- Б) Темата се обявява половин час преди началото на всеки рунд.
- В) Темата може да е свързана с различни страни на човешкия опит.
- Г) Дебатиращите могат да отправят нападки към опонентите си.

3. Каква е ролята на модератора при провеждането на дебати според текста?

- А) Класира отборите на първите три места.
- Б) Оценява представянето на участниците.
- В) Разпределя участниците в отбори.
- Г) Следи за спазването на правилата.

4. По кой от въпросите НЕ е подходящо да се организират дебати?

- А) Трябва ли да се дават домашни работи на учениците?
- Б) Задължително ли е да има правила за движението по пътищата?
- В) Трябва ли да се ограничи достъпът на учениците до интернет?
- Г) Ефективно ли е обучението в електронна среда от разстояние?

5. В листа за отговори запишете какво е значението на употребеното в текста фразеологично словосъчетание *приемам хвърлената ръкавица*.

6. В листа за отговори запишете ДВЕ несловесни действия, поради които участник в дебати може да бъде дисквалифициран.

Прочетете текста и изпълнете задачите от 7. до 11. включително.

ТЕКСТ 2

Дуранкулак

На международния път Е-87, свързващ Варна с Констанца, се намира селище със странното име Дуранкулак, най-крайното населено място в Североизточна България. Дуранкулак, част от магията на северния ни бряг, е място, обикнато от романтици и природолюбители. С известни прекъсвания в района има човешко присъствие повече от седем хилядолетия. Седем различни цивилизации са населявали Големия остров в Дуранкулашкото езеро. Историята на селото е богата.

Всеки човек изпитва вълнение, когато посещава Дуранкулак за първи път. Още от прастари времена тук се стичали хора, за да се поклонят на Кибела – богиня на плодородието. Те оставяли своите дарове в олтарните ниши на каменния храм в източния край на Големия остров в Дуранкулашкото езеро. В този период около езерото кипял активен живот. Тук е разкрит най-големият в света праисторически некропол с над 1200 погребения, проучен от екип археолози. Откритите златни накити в някои от гробовете покрай Дуранкулашкото езеро дълго време са били подценявани. В началото на нашия век съкровището е изследвано от археолозите с по-модерни методи. То се оказва с около двеста години по-старо от Варненското златно съкровище, което през 1972 г. предизвика световна сензация.

Богата е историята на Дуранкулак и от по-ново време. През 1900 г. местните хора въстават срещу наложения данък десятък, но бунтът им е жестоко потушен от армията и полицията. Всяка година на 1 юни се почита паметта на загиналите по време на бунта добруджанци. Следва окупацията на Южна Добруджа от Румъния в периода между двете световни войни. Пограничното румънско село Вама Веке (буквално се превежда „старата митница“) напомня с името си за напрежението в района в периода на румънската окупация. След Крайовската спогодба от 1940 г. в рамките на една седмица всички българи в Северна Добруджа са били принудени да напуснат родните си места, изоставяйки къщите и земите си.

Днес в селото има постоянна музейна експозиция, разположена в сградата на Народното читалище „Дружба 1898“. Музейната сбирка има два отдела – в единия са събрани свидетелства за селския бунт в района през 1900 г., а другият представлява археологическа сбирка с находките от неолитната епоха. Посетителите могат да разгледат и картини на проф. Борис Данков.

7. Кое твърдение е вярно според информацията от текста?

- А) Дуранкулак се намира на международен път Е-87 в Северозападна България.
- Б) Варненското златно съкровище е по-старо от Дуранкулашкото съкровище.
- В) Дуранкулак има богата история от древни времена – отпреди 7000 години.
- Г) Името на селището Дуранкулак буквално се превежда като „старата митница“.

8. Какво е значението на употребената в текста дума *окупация*?

- А) изселване
- Б) завземане
- В) признаване
- Г) разделяне

9. Според текста бунтовете на добруджанци през 1900 г. са предизвикани от:

- А) окупирането на Северна Добруджа
- Б) подписването на Крайовската спогодба
- В) налагането на нов данък – десятък
- Г) изселването на местното население

10. Употребената в текста дума *десятък* е:

- А) историзъм
- Б) неологизъм
- В) евфемизъм
- Г) вулгаризъм

11. Преобразувайте изречението, като използвате деятелен залог. Запишете ЦЯЛОТО преобразувано изречение в листа за отговори.

В началото на нашия век съкровището е изследвано от археолозите с по-модерни методи.

Прочетете откъса от повестта „Гераците“ на Елин Пелин и изпълнете задачите от 12. до 21. включително.

ТЕКСТ 3

Старият Герак виждаше, че съвместният живот въкъщи е невъзможен, и реши да раздели синовете си.

След жътва той повика по-първите хора и най-напред разделиха снопите поравно на четири дяла: един за Божан, друг за Петър, трети за Павел, а четвърти за него самия. Така той раздели и двора. За нивите и ливадите хвърлиха жребий. Къщата, която бе голяма и имаше от две страни стълби, той прегради надве – едната половина за Божан, другата за Петър. За себе си старият взема кръчмата с припадащия се към нея двор, при който присъедини и двора на Павел. Елка и Захаринчо той взема при себе си.

Делбата бе справедлива. Тя не породи у никого недоволство. Божан още на другия ден отдели с плет своя двор, бързо направи харман и си хвана ратай. Той бе щастлив и доволен. Беше постигнал своите въжделения. Той цял ден ходеше гологлав из двора, измерваше, даваше заповеди и гълчеше високо на жена си и на децата си. Хората минаваха по пътя, спираха се, поглеждаха и казаха:

– Отсега нататък той ще царува – другите ще робуват!

Божан вършееше и сипваше житото в хамбара си с една трескава алчност и ненаситност. Той събираше класовете, закачени по плета, и зърната, паднали на земята. Гонеше с псувни врабците, които страхливо се застъпваха за своя мъничък дял. Той пъдеше с викове и попръжни калугерите и просяците, които идеха с благословия за шепя жито, сега, по харман, когато бог толкова изобилно го сипеше, и дълго не можеше да се успокои, като че бяха го нападнали разбойници.

Вечер той седеше самичък въкъщи и при светлината на огъня правеше нескончаеми сметки с голям дялгерски молив и се озърташе да го не види някой.

Божан не излизаше никъде и се боеше да похарчи пет пари за нещо. Той събираше яйцата по полозите и в празник киснеше въкъщи като в засада и чакаше да чуе вика на Моше кокошаря, за да му ги продаде. Той се пазареше дълго с него, караше се, сърдеше се и след като получеше парите, броеше ги с треперещи ръце три-четири пъти, да не би да са го излъгали.

Неговото скъперничество стана пословично. Селяните почнаха да разправят всевъзможни истории. Ило Търсиопашката се кълнеше, че видял как Божан събрал няколко

динени кори, хвърлени на пътя, и лакомо изял остатъка по тях, като ги изстъргал тънко с ножчето си.

На Петър му беше мъчно.

На своето ново собствено огнище той погледна без ищах. Неговото сърце се изпълни с безсилна завист към Божан. Едно време, когато мислеше, че ще падне и в неговата ръка нещо от приказните пари на баща му, на широката му душа не тежаха грижи и той беше спокоен.

Но сега!

Сега той имаше само земя, широка и корава земя, с която трябваше да се бори. Труд и нищо друго. Но неговото сърце беше леко, птиче сърце. То обичаше да живее тъй, самò по себе си. Трудът го плашеше. Той гледаше тая обширна буренлива земя, облещена към небето за благодат, и мислите му се носеха над нея черни и нерадостни като орляк врани.

12. Старият Герак използва жребий при подялбата на:

- А) нивите
- Б) къщата
- В) реколтата
- Г) кръчмата

13. Кое твърдение за героите е вярно?

- А) Старият Герак разделя къщата на три равни части.
- Б) След делбата Божан огражда своя двор с плет.
- В) Павел проявява пословично скъперничество.
- Г) При делбата Елка получава половината къща.

14. Какво се случва с Петър след подялбата на имота?

- А) Той е обзет от надежда за по-добро бъдеще.
- Б) Сърцето му е изпълнено със завист към Божан.
- В) Петър изпитва синовна благодарност към баща си.
- Г) Той се отдава на тежък земеделски труд.

15. Коя опозиция НЕ се открива в цитираното изречение от текста?

Той пъдеше с викове и попръжни калугерите и просяците, които идеха с благословия за шепа жито, сега, по харман, когато бог толкова изобилно го сипеше, и дълго не можеше да се успокои, като че бяха го нападнали разбойници.

- А) изобилие – оскъдица
- Б) благословия – попръжня
- В) щедрост – скъперничество
- Г) увереност – тревога

16. Подчертаният израз в изречението *Той гледаше тая обширна буренлива земя, облещена към небето за благодат, и мислите му се носеха над нея черни и нерадостни като орляк врани е:*

- А) пародия
- Б) символ
- В) метафора
- Г) сравнение

17. Коя идея е интерпретирана в откъса?

- А) Социалното неравенство изправя човека пред непосилни изпитания.
- Б) С края на патриархалния свят настъпва и краят на трудолюбието.
- В) Служенето на националните идеали е отстъпило пред егоизма.
- Г) Отчуждението и индивидуализмът са белези на настъпилите промени.

18. В листа за отговори запишете причината, поради която старият Герак разделя имотите си между своите синове.

19. В листа за отговори запишете какво е отношението между значението на името *Божан* и назования с него герой – такъв, какъвто е разкрит в откъса.

20. Формулирайте и запишете в листа за отговори ТРИ аргумента СЪС СВОИ ДУМИ в подкрепа на тезата *Скъперничеството деформира човека*.

21. Формулирайте и запишете в листа за отговори в текст от 3 – 4 изречения СОБСТВЕНА теза на тема *Човекът и неговото наследство*.

22. Препишете текста, като поправите допуснатите 8 (осем) грешки в ученически писмен текст.

През 50-те години на ХХ век, българското кино екранизира някои класически литературни произведения. През 1958 година на екран излиза кинотворбата „Сиромашка радост“ по мотиви от шест Елин-Пелинови разкази. През същата година е създаден игралния филм „Гераците“. Филмът е черно-бял и е адаптация за едноименната повест. За масовите сцени режисьорът пребягва до помощта на статисти.

23. Предайте в резюме съдържанието на ТЕКСТ 2 „Дуранкулак“.